

KREEKLASED JA VÕÕRAD

BIBLIOTHECA CONTROVERSIARUM

SARJA KOLLEGIUM

Maarja Kangro (kirjanik ja tõlkija)

Hasso Krull (kirjanik ja tõlkija)

Rein Raud (Tallinna Ülikool)

Marek Tamm (Tallinna Ülikool)

Aro Velvet (Lõuna-California Ülikool)

Tallinna Ülikool

Albrecht Dihle

KREEKLASED JA VÕÕRAD

Saksa keelest tõlkinud Jaan Lahe

Kommenteerinud ja järelsõna kirjutanud
Mait Kõiv ja Jaan Lahe

Tallinna Ülikooli Kirjastus
Tallinn 2020

Bibliotheca CONTROVERSIARUM

Bibliotheca Controversiarum
Albrecht Dihle
Kreeklast ja võõrad

Tõlgitud väljaandest:
Die Griechen und die Fremden
München: Verlag C. H. Beck 1994

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital

Toimetanud Mait Kõiv
Keeleliselt toimetanud Sirje Nilbe
Kujundanud ja küljendanud Sirje Ratso
Sarja makett: Rakett

© Verlag C. H. Beck oHG, München 1994
Autoriõigus (tõlge): Jaan Lahe, 2020
Autoriõigus (kommentaari ja järelsõna): Mait Kõiv, Jaan Lahe, 2020
Autoriõigus: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2020

ISSN 1736-9398
ISBN 978-9985-58-886-4

TLÜ Kirjastus
Narva mnt 25
10120 Tallinn
www.tlupress.com

Trükk: Pakett

SISUKORD

I. Müüt ja võõras maailm – Homeroosest kolonisatsioonini	7
II. Arhailise perioodi reisikirjeldus ja käsitus võõrastest maadest	25
III. Kreeklaste eneseteadvus ja võõra tajumine klassikalisel ajajärgul	40
IV. Kreeklaste maailmapildi muutumine Aleksander Suure vallutuste mõjul	61
V. Kreeklaste tõlgendus „võõrast“ hellenistlikus kultuuris	76
VI. Kreeka-rooma kultuurmaailm ja barbarid hilishellenismi ajajärgul	98
VII. Eksootika võlujõud Rooma keisririigis	119
VIII. Võõrast sektist riigiusundiks – kristlus hilisantiikajal	139
Märkused	153
Järelsõna. Teekond iseendani läbi teise (<i>Jaan Lahe, Mait Kõiv</i>)	193
Nimeloend	221

MÜÜT JA VÕÕRAS MAAILM – HOMEROSEST KOLONISATSIOONINI

Viimastel aastakümnetel on meie teadmised hilisel pronksi-ajal ja varasel rauaajal Vahemere ümbruskonnas elanud rahvastest oluliselt avardunud tänu laialdasel alal ning paljudes kohtades toimuvale arheoloogilisele ja ajaloolisele uurimistööle. Kõige varasemad kreekakeelsed kirjanduslikud tekstid, Homeroose eeposed, ei seisa enam nagu varem otsekui eksinud rändrahnud muidu tundmatul maastikul. Pigem saab nüüd neis eepostes kujutatud maailma laiemasse ajaloolisse konteksti paigutada palju paremini kui veel mõned aastad tagasi ning mõistetavaks muutub paljugi sellest, mida Homeros teab rääkida võõrastest ja võõrapärastest rahvastest (1).

Alustame ühe esmapilgul vaevumärgatava seigaga. Etiooplased, kõige õiglasemad inimeste seas, elavad Homeroose maailmapildi järgi jagunenuna kahte piirkonda: seal, kus päikesejumal hommikul Okeanosest tõuseb, ja seal, kus ta õhtul läänes taas Okeanosesse laskub (2). Nimetus „etiooplased“ on etümoloogiliselt lihtsalt mõistetav – need on „(päikesest) põlenud nägudega“ inimesed. Aga Homeros ei maini sõnagagi nende inimeste tumedat nahavärvi. Ka ei kohta me iialgi tumedanahalistena etioopia päritolu mees- ja naisheeroseid, kellest kreeka kangelaspärimus rääkida

teab, nagu Eose poeg Memnon või Andromeda. Kreeka kangelaspärimuse väljakujunemise ajal, s.o Mückeene kõrgkultuurist 8. sajandini eKr, ei olnud seega sõna *aithiops* seotud kujutlusega tumedanahalistest inimestest. Hiljem, alates 7. sajandist eKr, ilmuvad mustanahalised nähtavale kreeklaste kujutavas kunstis ja juba 5. sajandi algusest eKr on teada vaasimaale (3), millel Andromedat ennast on kujutatud küll valgenahalisena, aga tema saatjaid mustanahalistena, kellel on paksud huuled ja kräsus juuksed.

Sõna *aithiops* olemasolu on tõendatud juba Mückeene ajajärgu kreeka keeles. On tõenäoline, et see tähendas II aastatuhandel tõepoolest tumeda nahavärviga inimest (4). Kreeta ja Egiptuse tihedaid kaubandussuhteid arvestades oleks nimelt kummaline, kui Knossoses¹ Kreeta saarel, Pyloses² või Tirynsis³ ei oleks teatud niisuguste inimeste olemasolust (5). Seepärast võib järeldada, et millalgi II aastatuhandel eKr loodi kreeka keeles sõna tähistamaks tumeda nahavärviga inimesi, kelle olemasolu ja pärine mine lõunast oli teada tänu sidemetele Egiptusega. Sõna jäi pärast seda küll müütilis-eevilises traditsioonis püsima, ent selle tähendus teiseses ja muutus ebamääraseks. Sellele

¹ Minoilise tsivilisatsiooni peamine keskus, mis rajati kreeklaste-eelse Kreeta elanikkonna poolt, kuid langes 15. saj eKr kreeklastest valitsejate võimu alla. *Joonealused märkused tõlkijalt ja toimetajalt.*

² Pronksiaegse Mückeene tsivilisatsiooni tähtsamaid keskusi asukohaga Messeenias Peloponnesose poolsaarel. Pylosest on leitud Mandri-Kreeka suurim kogu pronksiaegseid lineaarkirja B tahvleid.

³ Mückeene tsivilisatsiooni kindlustatud keskus, paikneb paarkümmend kilomeetrit Mückeenest kagus.

1. Andromeda, kes sellel 5. sajandist eKr pärit vaasimaalil (Museum of Fine Arts, Boston) merekoletise ohvriks on määratud, kannab barbaarset, pärsia elementidega kaunistatud rõivast, nagu teda ja ka kreeka legendide amatsoone kuni 5. sajandini eKr tavatseti kujutada. Ta on maalitud valgenahalisena, tema vanemate, Etioopia valitsejate teenreid aga mustanahalisena (vt ka märkus I 3).

leidub Homeroose eeposte keeles mitmeid paralleele. Selles keeles leidub palju vanu sõnu, mille tähendusest ei olnud luuletajad enam ise teadlikud, kuid mis kuulusid traditsiooniliste vormelite hulka ja olid kindlalt seotud saagade poeetiliste väljendusvormidega (6). Varase rauaaja kreeklased ei elanud enam intensiivsete kaubandussidemete ulatuslikus võrgustikus, nagu seda on tõestatud Mückeene kultuuri kohta. Mückeene kaupu on välja kaevatud kogu alalt, mis piirneb Musta mere ja Egiptuse ning Süüria ja Sardiiniaga. Seevastu 10. ja 9. sajandil eKr olid foiniiklased need, kelle järgi arheoloogid sellelt tohutult alalt on leidnud ja kelle tegevusest kõneleb ka „Odüsseia“ (7). Kuid alates 8. sajandist sagenevad tõendid aina kaugemale ulatuvast Kreeka merekaubandusest, suure kolonisatsiooni ettekuulutajast ja kaasnähtest. Vanimad Kreeka esemete leiud Al Mina kaubanduskolooniast Süüria rannikul viitavad 8. sajandi algusele eKr. Samal ajal võtsid kreeklased üle foiniikia tähestiku, mille nad sobitasid oma keelega. Esimesed Euboia saarelt pärit kolonistide rajatud linnad Itaalias ja Sitsiilias pärinevad sama sajandi keskpaigast ning vanim kreeklaste asula Egiptuse alal rajati enne 7. sajandi keskpaika. Sellest ajast alates leidub Kreeka seiklejaid palgasõduritena Egiptuse vaaraode ja Mesopotaamia valitsejate teenistuses ning Kreeka meresõitjaid võib kohata isegi teisel pool Heraklese sambaid – Euroopast ja Aafrikast eenduvaid neemi, mis moodustavad Gibraltari väina (8).

Seega pole põhjust imestada, et 7. või 6. sajandil eKr, pärast perioodi, mis oli toonud kaasa silmaringi ahenemise,

2. See tugeva Heraklese kujutus on võetud Ida-Joonia päritolu vaasilt 6. sajandi lõpust eKr (asub praegu Viinis). Vaasitüüp on nimetatud leiukoha, etruski linna Caere nekropoli järgi (vt ka märkus I 3).

muutusid etiooplased Maa lõunapoolses osas kreeklaste teadvuses niisama mustaks, nagu nad kord juba olid olnud, ja jäidki selliseks. Memnon⁴ ja Andromeda⁵ olid aga vahepeal omandanud kreeka heeroste maailmas kindla koha ja säilitanud oma heleda nahavärvi. Tõsi küll, 3. või 4. sajandil pKr oli romaanikirjanik Heliodoros⁶ sunnitud Andromeda ja tema perekonnaliikmete heledat nahavärvi tõmmude etiooplaste maal üksikasjalikult seletama (9).

⁴ Kreeka kangelaspärimuses etiooplaste kuningas, koidujumalanna Eose poeg. Tuli troojalastele sõjas appi ja tapeti Achilleuse poolt.

⁵ Kangelaspärimuse järgi etiooplaste kuninga Kepheuse tütar, kelle kangelane Perseus merekoletise käest päästis ja naiseks võttis.

⁶ Romaani „Aithiopika“ („Etioopia lood“) autor.

See esmapilgul tähtsusetu detail avab meile lähemal vaatlusel terve rea vaatenurki, mis toovad silme ette hulga informatsiooni selle kohta, mida „Ilias“ ja „Odüsseia“ ütleavad kreeklaste suhete kohta teiste rahvaste võõra maailmaga. Foiniiklaste ehk siidonlaste (nagu neid ühe nende peamise sadama järgi kutsuti) mainimist „Iliases“ ja „Odüsseias“ oleme juba nimetanud. Meresõitjate, mereröövlite ja kaupmeestena, kes tõid kaasa hinnalisi esemeid, mängivad nad Homerosel juba täpselt sama rolli, mille neile 10. ja 9. sajandi Egeuse merel ja teistes Vahemere osades omistavad tänapäeva ajaloolased. Tollal asutasid foiniiklased Kartaago, „uue linna“, mis arenes peatselt Lääne-Vahemere kaubanduse keskuseks. Mõlema eepose vastavates osades kajastatud tegelikkused pärinevad seega perioodist, mil kangelassaaga omandas suulise luule vahendusel järelpõlvedele tuntud kuju, kuid kindlasti mitte ajast, mil „Ilias“ ja „Odüsseia“ praegusel kujul kirja pandi. Vastupidi – 8. sajandil oli foiniiklaste kohalolu Egeuse merel pigem kahanev.

Homeroose etiooplased, kes elasid kahes piirkonnas maailma lõunaservas, tuleb liigitada ühe faktorina paljude tegurite hulka, mis mõjutasid protsessi, mille käigus teises ettekujutus maailmast. Siin on üks kogemusel põhinev detail Mükeene ajastust, mida peatselt veel vaid ebamääraselt meenutati, omandanud järgnevatel, nn tumedatel sajanditel, muinasjutulis-müütilise kuju.

Teisiti on lugu kimmerlastega Maa ida- ja põhjaserval. Nagu jutustab Homeros, elasid nad seal igaveses öös, ilma kordagi päikest nägemata, allilma ehk surnuteriigi

sissepääsu lähedal. Kimmerlased (10), kelle ratsasalgad ujutasid 7. sajandil eKr üle terve Väike-Aasia, elasid varem Mustast merest kirdes, seega 8. sajandi kreeklastele tuntud maailma kirdeserval. Seal, allilma sissepääsu lähedal, mille juurde Odysseus „Odüsseia“ 11. laulu teatel jõudis, asub ka Okeanose jõgi, mis ümbritseb maailma serva. Seepärast on täiesti võimalik, et kimmerlaste nime (mis on meile tuntud ka Assüüria allikatest) sidumine geograafiliste andmetega jõudis kreeka maailma kui info varasematest, tagasi 8. sajandisse eKr ulatuvatest laevasõitudest Mustal merel ja mugandus Kreekas juba tekkinud Odysseuse-pärimusse. Nõnda oleks olemas reaalne seos 8. sajandiga, seega „Iliase“ ja „Odüsseia“ tekkeajaga ja algava Kreeka kolonisatsiooni-perioodiga. Tookord ei olnud suur kimmerlaste sissetung veel alanud; kreeklaste kõrvu olid jõudnud üksnes esimesed teated selle rahva kohta kõige kaugemal kirdes.

Kimmerlastega läheneme ühele omapärasele seigale, millele ei ole seni veel loogilist ega täielikku seletust leitud. Lugu Odysseuse eksirännakutest, tema peatumisest küll-loopide ja faiaakide juures eeldab luuletajalt ja kuulajatelt elavat huvi meresõidu vastu ja selle põhjalikku tundmist. Üksikud jutustused on (ja seda just muinasjutulistes episoodides) pika, rahvaid ja ajastuid ületava traditsiooni, nn meremehemuinasjuttude ühisvara. Aga see traditsioon ei ole inimkonna ajaloos kusagil võrseid ajanud ega leidnud jäädvustamist kirjalikes allikates, kui vastavas piirkonnas või ühiskonnas ei oleks olnud täheldatav huvi kasv meresõidu vastu.

Odyseuse seiklused ei ole varase Kreeka meresõidulugude ainus näide. Karl Meuli (11) juba sajandi eest esitatud tõestuse kohaselt eeldab „Odüssea“ varasemat juba eeposevormis versiooni argonautide saagast. Seda ei ole omakorda võimalik mõista ilma (nagu ikka, piiratud) infota laevasõidu kohta Mustal merel ja see on tihedalt seotud Kolchise-nimelise maaga, tänapäeva Gruusiaga. Nüüd tekib küsimus, kas selle kreeka saagatradsioonis kindlalt juurdunud meresõidulugude kompleksi tagant tuleb otsida algavat kreeklaste laevasõitu Mustal merel enne 7. sajandi Mileetose kolonisatsiooni või mälestusi Mückeene meresõidust nendesse vetesse II aastatuhandel eKr. Esimesel juhul saaks nende lugude läbinisti fantastilist iseloomu seletada sellega, et nende reaalne taust on seotud veel varase meresõidu juhuslike, täiesti tundmatutesse piirkondadesse viinud retkedega. Teated kreeklaste laevasõidust Mustal merel 8. sajandil eKr on tõepoolest veel harvad, samas kui alates 7. sajandist oli see piirkond juba *terra cognita*, kus tekkisid arvukad Kreeka kolooniad.

Odyseuse või argonautide seiklusi võib muidugi seletada ka mälestusena Mückeene perioodi palju kaugemale ulatunud meresõidust, väites, et siin (nagu paljudel analoogistel juhtudel) on koos Mückeene tsivilisatsiooni üksik- asjadega ulatuslikku saagatradsiooni tee leidnud ka ime- lugude jooned. Kõik arhailise ja klassikalise ajajärgu viited Mückeene ajastule on jõudnud sinna müütilis-eepilise traditsiooni vahendusel, nagu see nn tumedatel sajanditel välja kujunes. Sellest varamust pärvisid aga 8. sajandil eKr, suurte

eeposte tekkeajal, erilist tähelepanu just sellised üksikasjad, mis vastasid luuletaja enda ajastu taotlustele. Just tollal tekkis paljudes Kreeka kultuurikeskustes taas huvi mere vastu.

Kõigil aegadel on olnud teateid fantastilistest olenditest ja uskumatutest sündmustest piirkondades, mis asuvad maailma serval. Niisugune geograafiline asend tähendab, et sinna on jõutud vaid harva, kuna selleks tuleks ületada üldtuntud maailma piire. Siiski on need piirkonnad jutustaja ja tema publiku kujutluses alati sellised, nagu need oleksid kaugeimate hästi tuntud maade kaudu täiesti ligipääsetavad. Nõnda saab teatava tõepõhja jutustaja kinnitus, et ta on oma reiside ajal ka sellel imemaal ära käinud. Samuti omandavad teated piirkonna imedest usutavuse, kui need pärinevad tunnistajalt, kes on pärit tolle imemaaga piirnevalt, kuid veel tuntud maailma kuuluvalt maalt. Seda võtet võib hõlpsalt leida paljudest Kreeka maadekirjeldustest nii luules kui proosas.

Kuid tagasi Homerose juurde.

Kreeka kangelassaaga maailm on üsna ühetaoline (erandiks on siin argonautide või Odysseuse seiklused). Selles maailmas on küll palju rahvaid – mõeldagu vaid Trooja liitlastele „Iliase“ kirjelduses (12) –, aga nad ei erine üksteisest kuigi oluliselt. Kangelased ja juhid käituvad samade mustrite ja reeglite järgi, olgu nad siis Väike-Aasia lüüklased⁷ või müüslased⁸ või kreeklased Argosest⁹

⁷ Lüükia elanikud Väike-Aasia edelaosas.

⁸ Müüsia elanikud Väike-Aasias Marmara mere lõunakaldal.

⁹ Linnriik Peloponnesose poolsaarel Mukeene ja Tirynsi naabruses.

ja Tessaaliast¹⁰. Et leida märgatavaid erinevusi käitumises, relvastuses ja muudes loo sündmuste käigu jaoks olulistest detailides, peab siirduma juba kentauride¹¹, kükloopide¹² või amatsoonide¹³, seega väljaspool kuulajate kogemus-maailma asuvate olendite juurde.

Selle tähelepanekuga on kooskõlas seik, et Homeros ei tunne Troojat piiravate kreeklaste kohta sõna „hellenid“ kui kokkuvõtvat ja ühtset nimetust; see tõsiasi torkas silma juba antiikaja grammatikutele. Vanim meile tuntud sellelaadne nimetus kreeka keeles sisaldub olümpiamängude võistluskohtunike tiitlis *hellanodikai* (13) ja see tuleb esile u 600 eKr. Sama vähe leidub aga Homerosel kokkuvõtvat nimetust mittekreeklaste jaoks. Hiljem täitis seda eesmärgi, nagu teame, sõna *barbaros*. See ütleb esmalt vaid, et nii nimetatu räägib mõistetamatut, seega mitte kreeka keelt, ilma et teda seejuures muidu kuidagi esile tõstetaks

¹⁰ Maakond Põhja-Kreekas.

¹¹ Hobuse keha ja jalgadega, kuid inimese pea ja ülakehaga metsikud olendid kreeka mütoloogias. Olid tuntud oma ohjeldamatuse ja tiirasuse poolest.

¹² Ühesilmsed hiiglased kreeka mütoloogias (*kyklops* – ringsilm; kükloopide silma kujutati paiknevat tavaliselt otsaesisel). „Odüsseia“ 9. laulus kohtus Odysseus kükloop Polyphemosega, kes teda koos kaaslastega ära süüa tahtis, ja torkas koletise pimedaks.

¹³ Meeste kombel elavad naissõdalased ja -ratsanikud kreeka mütoloogias. Herodotose järgi (1.110; 1.112–115) asusid nad steppides Mustast merest põhja pool. Mütoloogias oli lugusid Kreeka kangelaste (Herakles, Theseus) võitlustest amatsoonide vastu. Muu hulgas tuli amatsoonide kuninganna Penthesileia Trooja sõjas oma amatsoonidega appi troojalastele, kuid tapeti lahingus Achilleuse poolt.

või alavääristataks. Homerose eepostes ei ole teadaolevalt lüüklaste, troojalaste ja kreeklaste vahel mõistmisras- kusi ning isegi kükloopide ja faiaakidega¹⁴ suhtleb Odys- seus soravas kreeka keeles. Keeleprobleemi ei eksisteeri ei Homerose eepostes ega muus kangelasluules: eeposes „Digenis Akritas“¹⁵, Vergiliusel ega isegi mitte „Nibelun- gide laulus“. Kangelasmaailma elu- ja väljendusvormid olid üldiselt liiga kindlad selleks, et nende raames oleks või- nud võitlevate kangelaste vahel erinevusi tekkida. On küll arvatud, et Homeros tahab vastandada kreeklaste ühtsust nende vastas seisvale mitmekeelsele massile, kirjeldades ühelt poolt kreeklaste ja teiselt poolt troojalaste ning nende liitlaste rivistunud vägesid. Aga see on äärmiselt ebakin- del oletus, mida muud tähelepanekud Homerose tekstis ei kinnita.

Samuti kui keeles on ka muus osas vähe iseloomulikke ja sügavaid erinevusi inimeste ja rahvaste või hõimude vahel, kes osalevad eeposetraditsiooni kuuluva loo sünd- mustes. Kangelastraditsiooni inimesepilt on ühtne. Tõeli- sed erinevused on olemas vaid inimrahvaste ja imerahvaste vahel, seega näiteks Odysseuse ja tema kaaslaste ning loto- faagide¹⁶, kükloopide või faiaakide vahel.

¹⁴ Müütiline rahvas, kes elas Scheria saarel (samastatud Korfuga). „Odüsseia“ järgi võõrustasid nad Odysseust ja toimetasid ta kodusaarele Ithakale. Faiaakide kuninga Alkinoose kotas jutustas Odysseus loo oma eksirännakutest.

¹⁵ Keskaegne Bütsantsi kangelaseepos.

¹⁶ „lootosesööjad“ – müütiline rahvas, kellega Odysseus oma eksiränna- kuil kohtus.

Seda tähelepanuväärsem on ainukordne viide, millega Homeros osutab ühe rahva võõrapärasele keelele. Ta räägib „Iliase“ 2. laulus rahvast *kares barabarophonoi* – mõisteta-matu keelega kaarlased. See on tähelepanuväärne seetõttu, et kaarlased Väike-Aasia edelaosas olid kreeklastele kultuuriliselt eriti lähedased. Kaaria ja Kreeka palgasõdurid seisis juba 7. sajandil eKr õlg õla kõrval Egiptuse vaaraode teenistuses (14) ja nimelt faalanksi tihedas rivis võitlevate hopliitide, raskerelvastuses jalaväelaste varustuses. See taktika, mille kõigepealt võtsid kasutusele kreeklased, oli alguse saanud 8. sajandil. Seda mainitakse juba „Iliases“, kuigi Trooja kangelased tavatsesid võidelda täiesti teisel, varase rauaaja eelmistele sajanditele omasel viisil. 6. sajandi lõpus võttis Kaaria kapten Skylax Karyandast Pärsia suurvürklinga korraldusel ette retke Induse suudmest Suessi maakitsuse juurde. Ta avaldas selle kohta raamatu kreeka keeles (16), nii nagu ta ka ise kandis kreeka nime. Seega pidid kaarlased ja kreeklased olema väga tihedalt seotud juba sajandeid. Homerose väljend *kares barabarophonoi* näitab, et keeleprobleemist saadi esmakordselt teadlikuks just seal, kus oli tegemist inimestega, keda tajuti kultuuri ja eluviisi poolest eriti lähedastena (17).

Pärimuses kujunenud kangelasmaailma ühtsusega saab seletada tõika, et Homerosel ei leidu kujutlusi üksikute rahvaste märkimisväärtsetest erinevustest. On olemas kangelased, nende perekonnad ja kaaslased ning peale selle imeolendid, nagu kentaurid või kükloobid. Ka poeetilistes võrdlustes, milles muidu on säilinud palju jooni

igapäevaelust, ei ole talletunud kogemusi seoses võõraste rahvastega. Ainult „Odüsseia“ reedab luuletaja elukogemustele tuginevaid kujutlusi võõrastest rahvastest. Aga see aspekt ei tõuse esile. Ja sellegipoolest olid just Homerosel eeposed need, mis rohkem kui ükskõik milline teine kreeka kultuuri teos kujundasid kreeklaste teadlikkust omaenda identiteedist. Eepika kunstkeelt, mis ei langenud kokku ühegi kõneldava ja üksteisest tugevasti erineva dialektiga, mõisteti ja kasutati kogu kreeka maailmas. Erinevalt paljudest lokaalpärimustest kehtis eepostes kujundatud pärimus kõikjal, kus räägiti kreeka keelt, ning eepostes väljendatud usulised ja moraalsed arusaamad pälvisid kõigi austuse, hoolimata üksikute maakondade väga erinevast sotsiaalsest ja majanduslikust arengutasemest.

Seda, et kreeklastel said ka Homerosel ajastul sügavaid mõjutusi võõrast maailmast ega sulgenud ennast sellele, ei näita mitte ainult paljud Homerosel leiduvad rahvanimetused. Antiikaegsed grammatikud, nagu Apollodoros Ateenast¹⁷ või Demetrios Skepsisest¹⁸ 2. sajandist eKr, pühendasid Homerosel sõnavara sellele osale suure hulga õpetatud traktaate. Sellest rekonstrueeriti nende kaasaegsete paralleelide abiga mahukas Homerosel etnograafia.

¹⁷ Aleksandrias 2. saj eKr tegutsenud mitmekülgne õpetlane, Aleksandria raamatukogu juhataja. Tegeles filoloogia, ajaloo, mütoloogia ja palju muuga.

¹⁸ Kirjutas ülipõhjaliku ja paljude järgnevate autorite poolt tsiteeritud kommentaari „Iliase“ 2. laulus esitatud Trooja ja tema liitlaste vägede loendile.

Palju rohkem avaldavad muljet siiski arvukad Väike-Aasia ja semiidi laenud varases kreeka keeles. Seejuures on paljudel juhtudel tegemist igapäevase elu asjadega, nagu sõnade *chitōn* (kuub) või *talanton* (kaal, raskus) puhul. Sellele lisanud terve kompleks religiooside kujutlusi ja pärimusi, mis on üle võetud idast ja ühendatud Kreeka traditsiooniga. Uuema ajal on palju käsitletud Hesiodose (kes koostas oma eeposed Homeroose traditsioonis 8. ja 7. sajandi vahetusel eKr¹⁹) teoloogiliste ja kosmoloogiliste kirjelduste idamaiseid allikad, samuti tema kokkupuuteid Vana-Ida tarkusekirjandusega. Aga kangelaspärimuse ühtsus ei tee siin mingeid eristusi. Selles on võõrad rahvad küll olemas, aga nad ei mängi neile endile omast ja iseloomulikku rolli. Alates 7. sajandi algusest eKr Kreeka kunsti tunginud Lähis-Ida kunstist pärit kujutised integreeriti seal kohe kohalikkumüütilisse traditsiooni, nagu võib näha vaasimaalidelt.

Nagu arvata võikski, pärinevad esimesed (ebaselged ja hajusad) allikad, mis tõendavad, et võõrastest rahvastest hakati huvituma nende endi pärast, Kreeka kolonisatsiooni ajastust. Siin tuleks esile tõsta Musta mere ning selle rannikualade hõlvamist Mileetose linna rajatud kolooniate poolt. Praeguse Ukraina ja Lõuna-Venemaa piirkonna

¹⁹ Dihle lähtub siin 20. saj teisel poolel valitsenud seisukohast, mille järgi Homeroose eeposed loodi 8. saj eKr ja Hesiodose eepilised poeemid u 700 eKr. Praeguseks on see Homeroose eeposte vahepeal üsna kindlana paistnud dateering paljude asjatundjate poolt kahtluse alla seatud. Sageli dateeritakse Homeroose eeposed 7. sajandisse eKr või veelgi hilisemaks. Sel juhul on nad loodud Hesiodose poeemidest hiljem ja oleks küsitav kõnelda Hesiodose eeposte loomisest Homeroose traditsioonis.